

ihтимalle Nuruosmaniye Camii yerinde olması gerektiğini ileri sürmektedir. Halbuki bugün aynı adı taşıyan han Beyazıt'ta Çadırcılar caddesi kenarında bulunmakta ve bu yer Fâti̇h vakfiyesinde "Eski Saray kurbında" şeklindeki kayda da uymaktadır. Eğer vaktiyle aynı adla anılan iki han olmadıysa bugün mevcut hanın esasının Fâti̇h evkafından olduğunu kabul etmek gerekir.

İstanbul kadısına yazılan 18 Muharrem 1018 (23 Nisan 1609) tarihli bir hükmünden öğrenildiğine göre eskiden beri İstanbul'a gelen keten bezleri, tüccarlara Bodrum Hanı'nda dağıtılırdı. Fakat dışardan mal getiren tüccarların bu usulün dışına çıktıkları ve başka yerlerde dağıtım yaptıklarının öğrenilmesi üzerine yazılan bu hükümle keten ve pembe (pamuklu) bezlerin yine eskisi gibi Bodrum Hanı'na getirilip buradan kethüdaları ve yığitbaşları eliyle bezzâzlara dağıtılması emredilmektedir. Ayrıca gümrük emirlerinin bez denklemleri doğrudan doğruya Bodrum Hanı'na yollamaları da hatırlatılarak kimsenin "kadimden olagelen bu işleme" karşı koymaması istenmektedir. Bodrum Hanı 1895 zelzelesinde büyük ölçüde zarar görmüş ve aslı mimarisine uymayan biçimde tekrar kullanılır hale getirilmiştir.

Ali Paşa Hanı'nın bitişiğinde bulunan Bodrum Hanı Çadırcılar caddesi kenarında, düzensiz biçimde inşa edilmiş iç avlulu bir yapıdır. H. Göktürk, buranın ewelce bir manastır olduğu yolunda bir söylentiği nakleder ve ayrıca hanın altında büyük bir mahzen veya bir bodrum bulunduğuna da yine söylentilere dayanarak işaret eder. Şimdiye kadar ciddi olarak görülemeyen ve incelenmeyen bu mahzenden başka araştırmacılar da bahsetmiştir. C. Güran'a göre Bodrum Hanı eski kalıntılar üzerine XVIII. yüzyılda yapılmış bir binadır. Alt kısmında daha değişik bir teknikte duvar örgüsü görülür. Bu eski kısımlarda yalnız tuğla kullanılmasına karşılık üst duvarlarda taş ve tuğladan karma örgü vardır. Plan düzensiz olduğundan avlu da kırık bir biçim almıştır. Son yüzyıl içinde değişiklik ve eklemelerle hanın gerçek mimarisi tanınmaz bir hale sokulmuştur. Dış cephelerin önündeki dükkânlar da 1895 zelzelesinden sonra Batı mimarisi üslûbunda tamamen değişmiştir. İçeride her iki katın da önlerinde, taştan kare pâyelere dayanan tuğla kemerlerle avluya açılan revakların varlığı görülür. Şimdiki haliyle tarihî hüviyetine

bütünyle aykırı bir görünüm almış olan Bodrum Hanı eski kaynaklarda adı geçen şehrin ticaret merkezlerinden biriydi.

BİBLİYOGRAFYA :

Fâti̇h Mehmed II. Vakfiyeleri (nşr. Vakıflar Umum Müdürlüğü), Ankara 1938, s. 214, vr. 92; Ahmet Refik [Altınay], *Hicrî Onbirinci Asırda İstanbul Hayâtı*, İstanbul 1931, s. 40-41, nr. 77; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi IV*, s. 569, 579; Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mi'mârîsi*, Ankara, ts., s. 112-113; Hakkı Göktürk, "Bodrum Hanı", *İst.A*, s. 2841-2842.

SEMAVİ EYİCE

BOĞAZİÇİ

İstanbul Boğazı'nın Türk kültür ve sanat hayatında Asya ve Avrupa yakalarındaki yerleşimi ifade etmek üzere kullanılan adı.

I. TARİH

II. BOĞAZİÇİ'NDE

NAKİL VASİTALARI ve MESİRELER

III. BOĞAZ'IN MÜDAFAASI

IV. SANAT ve EDEBİYATTA BOĞAZİÇİ

I. TARİH

Karadeniz'i Marmara denizine bağlayan Boğaziçi eski Yunanlılar tarafından, Boğaz'ın sonundaki sahillerde rastlanan bazalt sütunlar ve mağaralar dolayısıyla, "birbiriyle vuruşan kayalar" mânasında *Symplēgades* şeklinde adlandırılmıştır. Tarih boyunca bünyesinde birçok mitolojik hâtırayı saklayan Boğaziçi'nin tarihçesi hakkında Eskiçağ'larda Herodot, Polybios, Strabon, Plinius, Arrian, Bizanslı Dionyzos gibi tarihçiler tarafından yazılmış eserlerden bilgi edinmek mümkündür.

Osmanlı Türkleri daha İstanbul'un fetihinden önce Boğaziçi ile yakından ilgi-

lenmişler ve buranın askerî önemini kavrayarak Anadolu ve Rumeli hisarlarını inşa etmek suretiyle tahkimat yapmaya başlamışlardır.

Fetihten kısa süre sonra, Fâti̇h Sultan Mehmed zamanında Karadeniz'in bir iç deniz haline gelmesiyle birlikte Boğaz'ın savunmasına ihtiyaç duyulmamış, zaman zaman bu hususta bazı tedbirler alınmakla beraber son dönemlere kadar Boğaziçi Türk-İstanbul hayatında çeşitli imar faaliyetlerine sahne olarak daha ziyade bir eğlence yeri, şiir, müzik ve edebiyat konusu olmuştur.

XV. yüzyıl ortalarından itibaren tabii güzellikleri, mimarisi, nakil vasıtaları ve hayat tarzı bakımından önemli değişiklikler geçiren Boğaziçi gittikçe güzelleşmiş, Bizans dönemindeki ıssızlık ve sessizliğin yerini giderek artan bir ihtişam ve azamet almıştır. Kısa zamanda her iki sahilde kurulan köyler, başta hânedan mensupları olmak üzere devlet büyükleri tarafından yaptırılan kasırlar, köşkler, yalılar, bahçeler, cami ve çeşmelerle Boğaziçi kalabalıklaşmış, şenlenmiş ve güzelleşmiştir.

Boğaziçi'nin tarihî gelişmesini daha iyi anlayabilmek için Rumeli kıyısının başladığı Tophane'den itibaren Karadeniz'e, Karadeniz'den de Anadolu kıyısının sona erdiği Kuzguncuk'a kadar olan semtlerin tarihçeleri aşağıda ayrı ayrı ele alınmıştır.

Tophane. Galata'nın doğusunda ve Haliç ile Boğaz'ın Avrupa yakasının köşesinde olup Galata'dan itibaren Fındıklı'ya kadar sahilde olan mahalleleri içine alır. Şehir merkezine yakınlığı ve XVII. yüzyılda bol ağaçlıklı olması dolayısıyla Tophane İstanbul'un ilk gelişip büyüyen semtlerinden biridir. Adını burada bulu-

Boğaziçi'nin Kuzguncuk'tan görünüşü

nan top imalâthanesinden (tophâne) alan semtin mülkî âmiri Galata kadısının nâiblerinden biri, askerî kumandanı topçu-başı, zâbita âmiri ise bostancıbaşı idi.

Bünyesinde çok sayıda yalı, tekke, cami, çeşme ve sebیل bulunduran Tophane'deki top dökümhanesi Fâtih döneminde kurulmuş, Kanûnî tarafından geliştirilmiş ve zaman zaman geçirdiği yangınlar yüzünden önemli tamirler görmüş ve nihayet III. Selim tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Tophane Ocağı Mescidi Kanûnî Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilmiştise de asıl Tophane Camii XVI. yüzyıl kaptan-ı deryâlarından Kılıç Ali Paşa tarafından 1580 yılında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Bu caminin karşısında Siyavuş Paşa bir çeşme (1632), IV. Murad'ın silâhtarlarından Mustafa Paşa da bir çeşme ile sebیل yaptırmıştır (1636). Fakat buradaki dört cepheli asıl büyük çeşmenin inşasına III. Ahmed zamanında başlanmış ve I. Mahmud döneminde bitirilmiştir (1145/1732-33). Top Arabacıları Kışlası yanındaki Nusretiye Camii Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının hâtırası olarak II. Mahmud tarafından, daha yukarıdaki Cihangir Camii ise Kanûnî'nin Cihangir adındaki şehzadesi adına babası tarafından inşa ettirilmiştir.

Salıpazarı ve Fındıklı. Fındıklı Tophane'nin devamı olup ikisinin arasında Sa-

lıpazarı yer alır. Salıpazarı bu adı, muhtemelen salı günleri Tophane'de kurulmakta olan pazar sebebiyle almıştır. Fındıklı'da yakın zamanlara kadar bir iskele vardı. İlyas Çelebi, Cihangir, Alçakdam ve Dereici mahalleleri Salıpazarı semtinin içindeydi. Vaktiyle burada bir liman (Çivici Limanı) ile pazar yerinin bulunması, Fındıklı'nın bir ticaret mahalli olduğu kanaatini kuvvetlendirmektedir.

Fındıklı, adını ya fındık bahçelerinin bolluğundan veya burada bulunan bir tüccar misafirhanesinden (fondaco) almıştır. Şehir merkezine yakınlığından dolayı Fındıklı padişahların ve devlet büyüklerinin çok rağbet ettiği bir yer olmuş ve bundan dolayı burada cami, mektep, çeşme, hamam gibi birçok sosyal tesis kurulmuştur. Mahmud Çavuş adında birinin namazgâhtan tahvil ettirdiği Çivici Limanı Mescidi, derya beylerinden Süheylî Bey'in yaptırdığı Salıpazarı Camii, yine derya beylerinden Arap Ahmed Paşa'nın zevcesi Perizad tarafından evinin bahçesine bina ettirilen Hatuniye Mescidi, çeşme (1575) ve tekke ile Anadolu kazaskerlerinden Mehmed Vusûlî Efendi'nin ünlü Fındıklı Camii (1589) bunların belli başlılarıdır. Uzun süre ilmiye sınıfı mensuplarının merkezi olan Fındıklı semtinde Bursa kadısı Abdullah Efendi'nin yaptırdığı Pişmaniye Camii, İstanbul kadısı Kütub İbrâhim Efendi'nin inşa ettirdiği Kadı Mescidi, Seyyid Yahyâ Efendi'nin yaptırdığı Emîr İmam Mescidi ile Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin (ö. 1698) yalısı da bulunmaktaydı.

Fındıklı, XVIII. yüzyıl başlarında Damad İbrâhim Paşa tarafından Ernâbâd Yalısı'nın inşasından sonra daha da önem kazanmıştır. II. Mahmud'un kız kardeşleri Âdile Sultan ile Cemile Sultan'ın yalıları da yine burada bulunuyordu. Çırağan yangınından (1909) sonra Cemile Sultan Yalısı Meclis-i Meb'ûsan toplantılarına tahsis edildi. Halen bu binalarda Mimar Sinan Üniversitesi Rektörlüğü ile Güzel Sanatlar ve Mimarlık fakülteleri bulunmaktadır.

Kabataş. Fındıklı ile Dolmabahçe arasındadır. Adını, Köse Kethüdâ Mustafa Necib Çelebi'nin (ö. 1239/1823-24) bu civardaki yalısını tamir ettirdiği sırada bulduğu ve etrafını yontturarak iskele haline koyduğu (Kara Bâli İskeleyi) büyük bir taştan (muhtemelen Antik devirlerden kalma Petra Thermastis) alır. Önceleri Fındıklı'ya dahil olan Kabataş bahçelik ve bağ evlerinin bulunduğu bir yerdi. Elmas Mehmed Paşa mensupların-

dan bir kadın tarafından burada 1705'te Bağodaları Mescidi, Avni Ömer Efendi tarafından bir cami ve Hekimoğlu Ali Paşa tarafından da 1145'te (1732-33) büyük bir çeşme inşa ettirilmiştir.

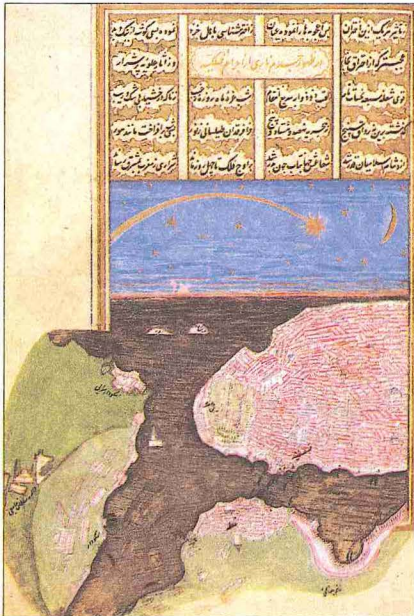
Dolmabahçe. Kara Bâli bahçeleriyle Beşiktaş Bahçesi arasındadır. Adından anlaşılacağı gibi deniz doldurularak kazanılmış ve daha sonra padişah bahçeleri arasına alınmıştır. Kaptanıderyâ Halil Paşa'nın teklifi üzerine Sultan I. Ahmed'in emriyle doldurulmaya başlanan ve II. Osman zamanında da doldurulması devam eden bu semtte daha sonra birçok mimari eser inşa edilmiştir. I. Abdülhamid zamanında İran tarzında zeminen itibaren güzel çinilerle süslenerek yeniden yaptırılan II. Selim devrine ait bir köşk ile III. Selim tarafından Mimar Melling'e inşa ettirilen Beşiktaş Sahilsarayı bunlar arasındadır. Beşiktaş Sahilsarayı II. Mahmud tarafından yeni bir saray inşa ettirilmek üzere yıktırılmış, daha sonra bu saray da Sultan Abdülmecid tarafından yıktırılarak yerine bugünkü Dolmabahçe Sarayı yaptırılmıştır (1853-1854).

Yine bu padişah burada bir iskele ile kayıkhaneler tesis etmiş, zevcelerinden Hümâşah Sultan da bir çeşme yaptırmıştır. Daha önceleri mevcut olan Çakır Dede Mescidi, Tersane Emîni Hüseyin Efendi tarafından 1709'da yeniden inşa ettirilerek camiye çevrilmiştir. Bunun karşısında 1854'te Bezmiâlem Vâlide Sultan bugünkü Dolmabahçe Camii'ni yaptırmaya başlamış ve cami oğlu Abdülmecid tarafından tamamlanmıştır. Bu caminin karşısında sipahi ağalarından Hacı Mehmed Emin Ağa'nın 1740'ta yaptırdığı zarif bir sebیل vardır. III. Selim zamanında Dolmabahçe'de bir tüfenkhâne-i âmire kurulmuştu. II. Mahmud tarafından tamir ettirilen bu tüfenkhânenin yerine daha sonra İstabl-ı Âmire inşa ettirilmiştir.

Beşiktaş. Tabii güzellikleri bakımından çok eski devirlerden beri ilgi görmüş ve önem kazanmış, Dolmabahçe ile Ortaköy arasında bulunan bir Boğaziçi semtidir. Önceleri Iasonion, Sergion, Bizanslılar zamanında Daphne, Diplokion adlarıyla anılan semt, XIII. yüzyıl başındaki Haçlı seferleri sırasında Venedik gemilerinin yanaştığı bir yer olmuştur.

Beşiktaş'ın adı, bir rivayete göre Barbaros'un burada gemileri bağlamak üzere beş taş direk koydurmasıyla ilgilidir (Ayvansarayî, II, 94). Bir başka rivayete göre ise burada içi insan şeklinde oyulmuş beşiğe benzer bir taşın bulunma-

989'da (1581) Boğaziçi'ni tasvir eden bir minyatür
(Şehinşâhnâme, İÜ Ktp., FV, nr. 1404, vr. 58*)

siyla veya Barbaros'un türbesine konan Diplokionion sütunlarıyla ilgilidir.

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı donanması sefere çıkmak üzere Dolmabahçe ve Beşiktaş önlerinden hareket ederdi. Bu sebeple kaptanpaşa yalısı Beşiktaş'ta bulunurdu. Bu yalının olduğu yer daha sonra padişahlara intikal etmiş, burası çok güzel köşkler ve yalılarla süslenmiştir. Sinan Paşa Camii, Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi, Mimar Sinan'ın Beşiktaş'ı süsleyen XVI. yüzyıl eserlerindendir.

Ayrıca Beşiktaş'taki Yahyâ Efendi meşiresi de meşhurdur. Bizzat bu şeyh tarafından Hızırlık adı verilen bu mesire yeri ile Yahyâ Efendi'nin (ö. 1571) türbesi ve tekkesi yakın zamanlara kadar halıkın, hatta devlet büyüklerinin ziyaretgâhı olmuştur. Beşiktaş'ın yüksek bir tepesinde IV. Mehmed devri dârüssaâde ağalarından Abbas Ağa'nın yaptırdığı bir cami vardır. Beşiktaş sahilinde I. Ahmed, IV. Mehmed ve I. Mahmud köşkler ve kasırlar yaptırmışlardır. III. Selim yaz mevsimlerini, kendisinin de birçok ilâvede bulunduğu I. Mahmud'un sahil sarayında geçirirdi. II. Mahmud devrinde bazı tâdiller gördükten ve yeni binalar ilâve edildikten sonra Dolmabahçe'deki sarayın inşası ile eski Beşiktaş Bahçesi ve Beşiktaş Sahilsarayını tarihe karışmıştır.

Beşiktaş'taki ilk Çırağan Sarayı ise evvelce Kazancıoğlu Bahçesi iken sonra has bahçeler arasına girmiş ve IV. Murad tarafından kız kardeşi Kaya Sultan'a hediye edilmişti. Daha sonra içinde Çırağan şenlikleri yapılan bu yalı Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa tarafından hanımı ve III. Ahmed'in kızı olan Fatma Sultan için yaptırılmıştır. Devrin padişahı III. Ahmed de sık sık buraya gelir ve bazan haftalarca kalarak Çırağan eğlencelerini seyrederdi.

III. Selim'in 1804 yılında yeniden yaptırdığı bu sahil sarayı II. Mahmud tarafından çok zarif bir şekilde yenilenmiştir. Sultan Abdülmecid'in de bir süre ikamet ettiği Çırağan Kasrı, Dolmabahçe Sarayı'nın inşasından sonra bu padişah tarafından yeniden yaptırılmak maksadıyla yıktırılmıştır. Sultan Abdülaziz Çırağan Sarayı'nı yeniden inşa ettirmişse de yine Dolmabahçe Sarayı'nda oturmayı tercih etmiştir. V. Murad hal'inden sonra ölünceye kadar (1876-1905) burada mahpus kalmıştır. Daha sonra Meclis-i Meb'ûsan'a tahsis edilen Çırağan Sarayı 1909 yılında yanmıştır. Bu sarayın karşısında Yıldız Sarayı'nın caddeye açılan kapısının dışında Mecidiye Camii (1843) ile Yıldız Sarayı'nın önünde Hamidiye Camii (1890) vardır. Beşiktaş'taki bir başka güzel mimari eser de İhlamur Kasrı'dır. Bu semtin arka taraflarında şirin bir vadi içinde bulunan bu kasrın bulunduğu yer Hacı Hüseyin Bağı adıyla bilinirdi.

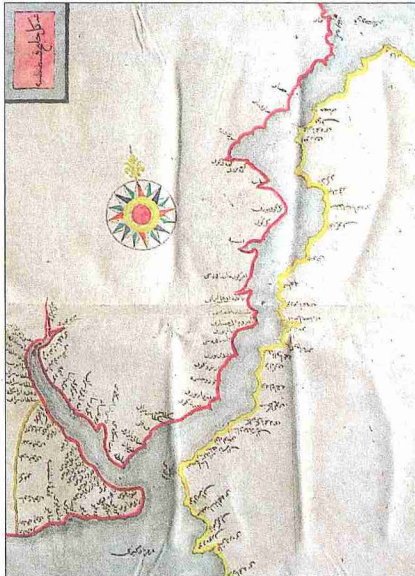
Beşiktaş'ın Maçka, Hasekitarlası, Yenimahalle ve Kılıçalı gibi birçok mahallesi vardır. Evliya Çelebi'ye göre halkının büyük bir kısmı Anadolu'dan gelme âyan ve kibar kimselerden oluşmaktadır (Seyahatnâme, I, 448). Hâkimi Galata mollasının bir nâibiydi. Sinan Paşa Camii'nin bir köşesinde mahkeme-i şer'iyye bulunmaktaydı. Barbaros Hayreddin İskeleyi, Rumeli'den Anadolu'ya veya Anadolu'dan Rumeli'ye sevkedilecek askerin geçtiği bir yer olduğundan çok önemliydi ve iskele başında yolculara mahsus bir han vardı. İskele ile Dolmabahçe Sarayı'nın mutfak dairesi arasındaki sahil "Çifte Vavlar" denilirdi. Beşiktaş'ta birçok cami, tekke, çeşme ve hamam yapılmıştır. Camilerin sayısı yirmi olup on beşi mahalle camii idi. Bunlar arasında Vişnezâde İzzetî Mehmed Efendi'nin yaptırdığı mescid, Kılıç Ali Paşa İskeleyi Mescidi, Deli Birader Gazâlî Mehmed'in inşa ettirdiği mescid ile önce Ohri Hüseyin Paşa tarafından Çırağan Sa-

rayı'nın bitişiğinde inşa edilen (1622), sarayın genişletilmesi üzerine yandaki bir yalya taşınan, Abdülaziz devrinde ise Maçka'ya nakledilen Beşiktaş Mevlevîhânesi bulunmaktaydı. Fâtih Sultan Mehmed'in tuzcubaşısı Tuz Baba ile yine Fâtih'in ekmekçibaşısı Ali Ağa Beşiktaş'ta medfundur. Bektaşîler'den Karaabalı Mehmed Baba, Kanûnî Sultan Süleyman'ın izniyle Beşiktaş'taki Süleymaniye Camii'ni yaptırmış ve Süleymaniye mahallesiyle aşağısındaki Kara Bâlî bahçelerini tesis etmişti.

Ortaköy. Beşiktaş ile Kuruçeşme semtlerinin ortasında bir derenin vadisinde dir. Kanûnî Sultan Süleyman devrinden itibaren hızla gelişen semt adını da bu sırada aldı. Özellikle Defterdar İbrâhim Paşa'nın bugün de ona izâfetle anılan Defterdarburnu'nda bir cami yaptırmışından sonra Ortaköy sahili ve deresi devlet büyüklerinin rağbet ettiği bir semt haline geldi. XVII. yüzyıl ortalarında dere içinde bir müslüman mahallesi, sahilde ise birçok âyan ve eşraf yalıları vardı. Bunlardan Safiye Sultan ve Ekmekçizâde Ahmed Paşa yalıları ile Baltacı Mehmed Ağa'nın (Paşa) yaptırdığı Ortaköy Camii'nin adı Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde geçmektedir. Defterdar İbrâhim Paşa Camii'nin yerine XIX. yüzyılda Sultan Abdülmecid tarafından bugünkü Ortaköy Camii yaptırılmış, bu caminin yanına da Sadrazam Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa Neşâtâbâd Köşkü'nü inşa ettirmiştir (1725-1726). Bu köşkü daha sonra III. Selim kız kardeşi Hatice Sultan'a vermiş, o da burada mimar Melling'e bir sahil sarayı yaptırmıştır. Bir ara ünlü hattat Kazasker Mustafa Râkım Efendi'ye intikal eden bu yalının yerinde II. Abdülhamid ayrı ayrı iki yalı inşa ettirmiş ve kızları Naime ve Zekiye sultanlara tahsis etmiştir. Yine sahilde Tekeli Mustafa Paşa ile Selim Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmış iki çeşme vardı. Ortaköy'ün idaresi Galata kadısının bir nâibi ile bir subaşı ve yeniçeri yasakçısı tarafından yürütülürdü. XVIII. yüzyılda Boğaziçi sahillerinin gayri müslimlerin hücumuna uğraması üzerine boş arsalar bina yapılmasına kesinlikle müsaade edilmemesi emredilmiştir.

Kuruçeşme. Ortaköy'ün ilerisinde, Tez-kireci Osman Efendi tarafından yaptırılan caminin yanındaki susuz çeşmeye izâfe edilen bir köydür. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın kız kardeşi tarafından yeniden yaptırılıp suyu akıttıldıktan

Katib Çelebi'nin *Cihannümâ* adlı eserinde Boğaziçi (İstanbul 1145, vr. 671^a)

sonra da (1682) bu ismin kullanılmasına devam edilmiştir. Damad İbrâhim Paşa tarafından 1141'de (1728-29) buraya bir çeşme daha yaptırılmıştır. Havasının ve suyunun güzelliğiyle bilinen Kuruçeşme'de eskiden beri birçok yalı ve köşk inşa ettirilmiştir. Bunlardan Sadrazam Mustafa Paşa'nın yaptırdığı Tırnakçı Yalısı ile bunun arkasındaki yüksek tepede Damad İbrâhim Paşa'nın tavsiyesi üzerine 1726'da III. Ahmed'in yaptırdığı Kasr-ı Süreyyâ adıyla anılan köşk ünlüdür. Kuruçeşme'ye daha sonra Esmâ Sultan (1763) ve Atiye Sultan (1838) için de sahil saraylar inşa ettirilmiştir.

Kuruçeşme'de sahilden 150 m. kadar açıktaki bir fener kayası bulunmaktadır. Ayrıca iskele karşısında yaklaşık 10.000 m² büyüklüğünde ve yakın zamana kadar kömür deposu olarak kullanılan, daha sonra park haline getirilen bir adaçık (Serkis Bey adası) vardır.

Arnavutköy. Adını buranın ilk sakinlerinden olan Arnavutköy, Kuruçeşme'den sonra Akıntıburnu sahillerinin ilerisine kadar uzanan oldukça kalabalık bir köydür. Daha sonra burada Rumlar ve yahudiler ikamet etmiştir. Hatta bu yüzden XVII. yüzyılda 1000 kadar mâmur evleri olduğu halde hiç müslüman ahalisi bulunmadığından herhangi bir dinî yapıya da rastlanmaz. Sonradan burada III. Selim tarafından 1219 (1804-1805) yılında bir çeşme, II. Mahmud tarafından da 1248'de (1832-33) Tefikiye Camii yaptırılmıştır. Arnavutköy'de Akıntıburnu'ndan başka bir de Sarrafburnu denilen daha az sivri bir burun vardır. Her ikisinin arasında küçük bir koy bulunmaktadır.

Bebek. Akıntıburnu'nun kuzeyindeki koyun sahil ve sırtlarında yer alan bu köye, Bizanslılar zamanında sahil boyunca bulunan ve yolcuların karaya ve tepelere çıkmasını kolaylaştırmak amacıyla

la yapılmış olan basamaklardan dolayı "Hêlai" veya "Echelê" denirdi. Bugünkü adını, Fâtih'in buraya tayin ettiği ve lakabı "Bebek" olan bölükbaşından almıştır. Arnavutköy ile Rumelihisarı arasındaki koyun sahil ve tepelerinde bulunan bu köyün kuzey kısmına Küçük Bebek, güney kısmına da Büyük Bebek denirdi.

Köye lakabını veren bölükbaşının burada bağ ve bahçeleri vardı. Yavuz Sultan Selim'in de burada bir köşkü bulunuyordu. Ayrıca XVII. yüzyıl ortalarında Yeniçeri Ağası Hasan Halife ile Girit'in fethinde büyük hizmeti geçen Deli Hüseyin Paşa'nın da bağları mevcuttu. Bu bağ ve bahçeler daha sonra has bahçeler arasına alınmış, ardından da Ahmed Vefik Paşa tarafından Amerikan misyoner okulu Robert Collège'e devredilmiştir.

Boğaziçi yer yer imar edilip köşk ve yalılarla süslenirken Bebek bir süre bakımsız kalmış, daha sonraki dönemlerde, özellikle XVIII. yüzyıl başlarında ayak takımının sığınağı olmuştur. Burayı da mâmur hale getirmek için XVIII. yüzyıl boyunca sahilde bir köşk, bir cami (Bebek Çelebi Camii) ile birçok dükkân yaptırılmıştır. İskele civarında olup bugün Bebek Camii diye anılan caminin minaresi 1912'de Evkaf Nezâreti'nce Mimar Kemâleddin Bey'e tamir ettirilmiştir. Kayalar ve Hasan Halife Yalısı'na varınca ya kadar Bebek sahil ve sırtları devletçe isteyenlere satılarak kısa sürede bir köy kurulmuştur. Burada yaptırılan Hümayunâbâd Köşkü zamanla bu semte âlem olmuştur. Bu kasır daha sonra Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından yeniden yaptırılmış ve I. Abdülhamid'e takdim edilmiştir. Yine bu köşk zaman zaman yabancı sefirlerle yapılan toplantılara da merkez olmuştur. III. Selim kız kardeşi Beyhan Sultan'ın oturduğu bu köşkü yeniden inşa ve tezyin ettirmiştir. Köşk 1846'da Sultan Abdülmecid tarafından yıktırılınca kadar Hümayunâbâd adını korumuştur. Yeniden yaptırıldıktan sonra Bebek Kasrı veya Bebek Köşkü diye anılmıştır.

XIX. yüzyıl başlarında birçok devlet adamının köşk ve yalılarının bulunduğu Bebek'te yine bu yüzyılda bir Amerikan okulu olan Robert Collège yaptırılmıştır.

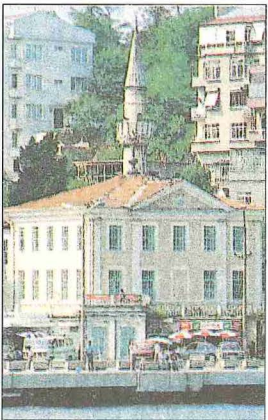
Kayalar mevkii civarında IV. Mehmed devri nişancılarından Melek Ahmed Paşa'nın (ö. 1662) yaptırdığı Kayalar Mescidi vardı. Onun yakınında ve deniz kıyısında bulunan çeşme Reisülküttâb Mustafa Efendi'nin hayratındandı. Fakat bu

çeşme 1914 yılında yol tesviyesi sırasında yıktırılmıştır. Tavukçu Reis diye anılan bu reisülküttâbın buradaki yalısı devrin devlet büyüklerinin, hatta Avrupa elçilerinin sık sık uğradığı ve toplantılar yaptığı bir yerdi. Kayalar Mescidi civarında Oğlan Şeyh diye anılan Melâmî şeyhi İsmâil Ma'sûkî'nin dergâhı ile bunun civarında mezarlık vardı. Yine bu dergâh civarında Yılanlı Yalı ile Durmuş Dede Tekkesi bulunuyordu. Bu tekke İstanbullular'ın önemli ziyaret yerlerinden biriydi.

Rumelihisarı. Adını, Fâtih Sultan Mehmed'in burada yaptırdığı ünlü hisardan alan bu semte daha önce Hermaion veya dalgalarının köpek havlamasını andıran gürültüsünden dolayı "kızıl köpek" anlamında Pyrhias Kyon denirdi. Ünlü Pers Kralı Dârâ'nın İskitler'e karşı savaşta giderken ordusunu geçirmek için burada sallarla bir köprü kurdurduğu rivayet edilmektedir.

Boğaz'ın en dar yerinde Anadoluhisarı'nın karşısında yapılan Rumelihisarı, Bebek ve Baltalimanı koyları arasında genişçe bir çıkıntı (burun) üzerindedir. Hisarın varlığı sayesinde kısa sürede gelişen bu köy, iskeledeki mescidin bânisinin adıyla anılan Hacı Kemâleddin mahallesini, Ali Dede Mescidi'nin bânisi Ali Torlak mahallesini, Kaleiçi ve Meydan mahallelerini ihtiva ediyordu. Evliya Çelebi'ye göre Rumelihisarı, hisar dışındaki mahallelerden bağ ve bahçesiz, kayalar üzerinde 1000'den fazla evden ibaret bir semt idi. Buradaki muvakkithâne III. Mustafa'nın kızı Beyhan Sultan tarafından yaptırılmıştır. Cuma ve bayram günleri hisara bayrak çekilir ve padişah Boğaz'a çıktığında buradaki toplarla selâm atışı yapılırdı.

Rumelihisarı'nda her devirde saray ve devlet büyüklerinin bağ ve yalıları vardı.

II. Mahmud devrine ait
Tefikiye
Camii -
Arnavutköy /
İstanbul

Boğaziçi'nin en önemli savunma tesislerinden biri olan Rumelihisarı

XIX. yüzyılın ilk yarısında Allom tarafından yapılan bir gravürde Boğaziçi (R. Walsh, *Constantinople and the Scenery of the Seven Church of Asia Minor*, London 1940, I, 9)

XVII. yüzyılda yaptırılan Vâlide Turhan Sultan'ın köşkü, XVIII. yüzyılda inşa ettirilen Matbah Ermini Halil Efendi'nin bağı, Şeyhülislâm Mekki Mehmed ve Sıdkızâde Ahmed Reşid efendilerin yalıları bunların belli başlılarıdır. Rumelihisarı'nın en yüksek noktasında Nâfi Baba Tekkesi adıyla anılan bir Bektaşî tekkesi vardı. Civardaki Kayalar Mezarlığı'nda Ahmed Vefik Paşa, aşağıda Rumelihisarı Mezarlığı'nda ise Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Rıfkı Melûl Meriç, İsmail Hikmet Ertaylan, Münir Nurettin Selçuk, Nihad Sâmî Banarlı ve Orhan Veli Kanık gibi birçok ünlü kişi gömülüdür.

Kayalar sırtında bulunan Tevfik Fikret'in Âşiyân adlı köşkü 1939'da müzeye çevrilmiştir.

Baltalimanı. Rumelihisarıburnu'ndan sonra başlayan bu koy adını, İstanbul'un fethinde Haliç'e indirilen gemileri burada yaptıran Fâtih devri kaptan-ı deryâlarından Baltaoğlu Süleyman Bey'den almıştır. Rumelihisarı ile Emirgân arasında, kaynağı Levent Çiftliği'nde olan bir derenin denize döküldüğü yerde kurulmuştur. Burada Paşmakçı Şücaeddin'in yaptırdığı minberini III. Ahmed'in imamı Seyyid Mehmed Efendi'nin ilâve ettirdiği bir cami ile Sadrazam Hezârpâre Ahmed Paşa'nın (ö. 1648) bir çeşmesi vardır. III. Selim devri saray ağalarından Giritli Yüsuf Ağa'nın burada bir **binîş*** köşkü bulunuyordu. Sultan düşümleri münasebetiyle zaman zaman burası çeşitli şenliklere sahne olmuştur. II. Mahmud devrinde limanın ağzına bir tabya inşa edilmişti. Özellikle XIX. yüzyılda çok rağbet gören Baltalimanı'nda birçok büyük yalı mevcuttu. Mustafa Reşid Paşa tarafından yaptırılarak yüksek bir fiyatla hükümete satılan ve daha sonra oğlu Ali Galip Paşa ile onun hanımı Fatma Sultan'a tahsis edilen kâgir yalı hâlâ ayakta durmaktadır. Bir süre sonra ha-

nımı Seniha Sultan'dan dolayı Damad Ferid Paşa'ya intikal eden bu yalının bir kısmı günümüzde kemik hastahanesi, bir kısmı ise İstanbul Üniversitesi'nin restoranı olarak kullanılmaktadır. Son yıllarda Baltalimanı ile Emirgân arasındaki Reşid Paşa arazisi üzerinde yeni bir mahalle kurulmuştur.

Boyacıköy. Baltalimanı ile Emirgân arasında bir köydür. Adını, şayak vb. boyamak ve bu sanatı memlekette yaymak üzere Kırkkilise (bugünkü Kırklareli) dolaylarından III. Selim zamanında getirilen kırk hâne muhacirin burada iskân edilmesi dolayısıyla almıştır. Köyde Hüseyin Paşa (ö. 1855) tarafından yaptırılmış iki çeşme vardı. Bunu takip eden sahil servisi ağaçları ile kaplı olup Kestanekorusu adıyla anılırdı.

Emirgân (Mîrgün). Buraya XVI. yüzyılda, meşhur *Münşeâtü's-selâtin* müellifi Feridun Ahmed Bey'e (ö. 1583) izâfeten Feridun Bey (Paşa) Bahçesi denirdi. Fakat günümüzde de varlığını koruyan asıl adını, IV. Murad devrinde Osmanlı Devleti'ne iltica eden Revan Kalesi kumandanı Emîrgüne'den almıştır. İstanbul'a geldikten sonra kendisine verilen bu yerde Emîrgüne'nin İran tarzında bir köşk inşa ettirmesinden sonra semt hep onun adıyla anılmıştır. Bu zatın 1051'de (1641-42) katlinden sonra köşk Kara Mustafa Paşa'ya verilmiş, onun da idamından sonra birçok el değiştirmiştir. Bahçelerinin bir kısmının has bahçelere intikalinden sonra Mîrgün ismi bütün semte alem olmuştur. I. Abdülhamid devrinde Şeyhülislâm Esad Efendi'den boş kalan köşk ve sahilhânenin yerine bu padişah tarafından cami ile dükkânlar ve hamam inşa edilerek bir köy kurulmuştur. III. Selim devrinde daha da gelişip büyüyen bu köyde birçok çeşme

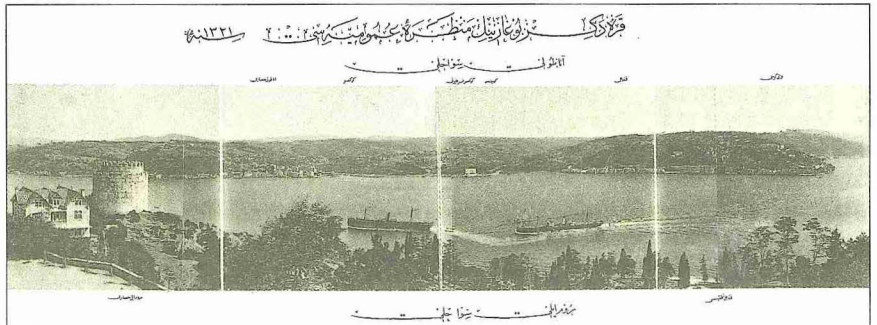
yaptırılmıştır. Bu çeşmelerin suyu Vâlide Bendi'nden ve Hacı Osman Bayırı'ndan gelirdi. Sahilin kuzeyinde Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın köşkleri vardı. Bunun yanındaki bahçe bugün de İstanbul'un önemli mesire yerlerindendir. Emirgân Camii'nin bitişiğinde Şerif Abdullâh Paşa'nın sahilhânesi vardır. Bugün Şerifler Yalısı diye anılan bu sahilhânenin tezyinatı çok güzeldir. Gerek hıdivin gerekse adı geçen şerif ailesinin Emirgân'da daha başka hayır eserleri de bulunmaktadır. Kuru civarında bulunan fakat daha sonra harap olan hastahane bunlardandır. Eskiden Boğaziçi'ndeki gümrüklerden biri Emirgân'da idi.

İstinye. Emirgân'dan sonra gelen ve tabii bir liman olan İstinye'nin eskiden üç adı vardı. Boğaz'ın girişine yakın olmasından dolayı Stenös, burada yetişen bir bitkiden dolayı Leosthenes (Leasthanos) ve Argonotlar tarafından yaptırılan adak yerinden dolayı ise Sösthénion denirdi. Bizanslılar zamanında ise burada imparatorların sarayları bulunuyordu.

Boğaziçi'nin en derin koyu etrafında bulunan bu köy XVI. yüzyıl ortalarından itibaren gelişme göstermiştir. Ahalisi yerli Rumlar ve daha ziyade denizcilerden ibaretti. Bunların sahilhâneleri, inşa ettikleri mescid ve oluşturdıkları mahallelerden başka burada II. Bayezid'in torunu Neslişah Sultan'ın 1540'ta yaptırdığı mescid ve mahalle vardır.

XVII. yüzyılda limanın ağzında bir de misafirhane vardı. Gerek sahilde gerekse iç taraflarda bulunan yalı ve köşkler, İstinye'nin her devirde zenginler tarafından rağbet edilen bir yer olduğunun işaretidir. Koyun sonundaki çayırık Boğaziçi'nin meşhur mesirelerinden biriydi. Civardaki tepelerde kireç ve taş ocak-

XX. yüzyıl başlarında Boğaziçi'nin genel görünüşü (İÜ Ktp., TV, nr. 5009-10)

ları bulunurdu. Limanda, Cezayirli Gazi Hasan Paşa zamanında faaliyete başlayan ve en büyük gemilerin bile kalafat ve tamir edilmelerine uygun bir kalafat yeri vardı. Daha sonra Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde de İstinye Limanı gemi tamir havuzları ve tersanesiyle bu nevi faaliyetlerini sürdürmüş, 1991'de tersane buradan kaldırılarak faaliyete son verilmiştir.

Yeniköy. Çileğiyle meşhur olduğundan Komarödes, sakın denizi sebebiyle de Bizanslılar tarafından Eudios Kalos adı verilen bu köy Kanûnî Sultan Süleyman zamanında gelişmiş, şenlenmiş ve Yeniköy adını almıştır. XVII. yüzyıl ortalarında 3000 evli ve bağlı bahçeli bir yerleşim merkeziydi. Galata nâibinin idaresinde olup subaşı, yeniçeri serdari, çavuş ve yasakçıları vardı. Halkının çoğunluğunu Karadenizliler oluştururdu. Burada Güzelce Ali Paşa'nın, Zenbillizâde Molla Çelebi'nin camileriyle bir Halvetî tekkesi vardı. Rumlar'dan başka Ermeniler'in de oturduğu Yeniköy'de bilhassa XIX. yüzyılda Rum zenginleri pek zarif ve süslü yalılar yaptırmışlardı.

Köyün ilerisinde bir tabya ile daha ileride Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından yaptırılan Kalender Köşkü vardı. O zamandan beri burası Boğaziçi'nin en güzel mesire yerlerinden biri olmuştur.

Tarabya. İstinye gibi tabii bir liman olan Tarabya'nın adı Eskiçağ'larda Pharmacias idi, sonradan havasının güzelliğinden dolayı Therapia (tedavi) adını almıştır. Bugünkü adı da bundan gelmektedir. II. Selim, musâhibleri Şemsi Paşa, Celâl Bey ve şair Bâki ile sık sık buraya gelir ve burada ziyafetler tertip edilirdi. O zamanlarda balıkçı kulübelerinden başka bir şey bulunmayan Tarabya'da bir kasaba kurulması için padişah emir vermiş, ayrıca burada kendisi için de bir köşk yaptırmıştır. Daha sonra zengin Rumlar'ın âdeta istilâsına uğrayan Tarabya, Osmanlı Devleti aleyhine çalışan bazı Rum asilzadelerinin bir araya geldikleri bir yer olmuştur. Ünlü Rum ailelerinden Ypsilantiler'in (İpsilanti) buradaki sahilhânelerinin III. Selim tarafından müsadere edilerek Fransa sefareti-ne sayfiye olarak verilmesi bu yüzden. Bundan başka vaktiyle burada bulunan İsveç ve Napoli elçilerine mahsus yalılara daha sonra İngiltere, Almanya, Romanya ve Danimarka sefaretlerinin sayfiyeleri de eklenmiştir. Yaz mevsiminde canlı bir mesire yeri olan Tarab-

ya'da Elhâc Osman Ağa'nın bir camii vardır. Yine burada II. Mahmud'un ve Bezmiâlem Vâlide Sultan'ın çeşmeleri bulunmaktadır.

Kireçburnu. Tarabya ile Kefeliköy arasındadır. Bizanslılar zamanında burada bir ayazma vardı ve burası hristiyanlarca ziyaret edilirdi. XVIII. yüzyıl ortalarında Gümrük Emni İshak Ağa tarafından yaptırılan çeşmeden başka burada XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa ettirilen iki tabya ve bir çeşme daha vardır. Ağaçaltı denilen yerdeki ayazma yakın zamanlara kadar Rumlar'ın ziyaretgâhi olmuştur. İskânı için Fuad Paşa'nın sadrazamlığı sırasında ve 93 Harbi'nde gayretler gösterilmiş, bir cami ile iki set yaptırılmıştır.

Kefeliköy. Kireçburnu'ndan sonra gelen ve Büyükdere körfezine dökülen derenin ağzında daha ziyade balıkçıların oturduğu bir köydür. Adını, Kırım'ın Kefe şehriden getirtilen göçmenlerden almış olması muhtemeldir. Burada Kaptanıderyâ Kılıç Hasan Paşa'nın (ö. 1587) yaptırdığı bir mescid vardır. Kefeliköy Şehzade Camii vakfındandır.

Büyükdere. Önceleri burada bulunan Saron adak yerinden dolayı Saron körfezi diye anılan bu yerleşim merkezi asıl adını buradaki derin körfeze dökülen dereden alır. Tarabya gibi burası da bazı Avrupa sefirlerinin yazlık yalılarının bulunduğu bir dinlenme yeri idi. Büyükdere'de biri XVI. yüzyılda Mahmud Efendi tarafından, diğeri II. Mustafa zamanında (1695-1703) Kara Kethüdâ Ahmed Ağa tarafından yaptırılan iki cami vardır. Kara Kâhya Bahçesi buranın sayılı mesire yerlerinden biriydi. Kefeliköy gibi Büyükdere de Şehzade Camii vakfındandır.

Sarıyer (Sarıyar). Büyükdere Limanı'nın kuzeye doğru uzanan kısmına, burada bulunan bir mezardan dolayı Mezarburnu denilirdi. Bu isim daha sonra "Mesar" a dönmüştür. Sarıyer'in, adını burada gömülü Sarı Baba'dan aldığı söylenir-

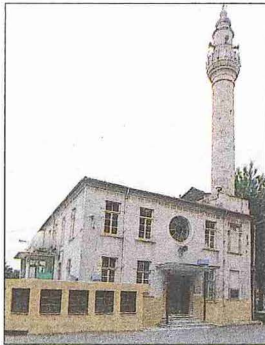
se de civarda bakır madeninin bulunması ve bu yüzden toprağının sarı renkte görülmesinden dolayı bu adı almış olması ihtimali daha kuvvetlidir. Nitekim eski eserlerde adının hep "Sarıyar" şeklinde geçmesi bu görüşü doğrular mahiyettedir. Esasen burada terkedilmiş bir bakır maden ocağı da vardır.

Havası ve suyu çok güzel olduğundan Sarıyer halkın her devirde rağbet ettiği bir mesire ve dinlenme yeri olmuştur. Kestane suyu, Çırcır suyu, Fındık suyu, Hünkâr suyu ve Şifa suyu gibi şifalı ve tatlı sular hep Sarıyer'e yakın tepelerin eteklerinden çıkmaktadır. Sarıyer'de öteden beri bazı meşhur bahçeler de bulunuyordu. Çelebi Solak Bahçesi bunlardan biridir. Ali Kethüdâ'nın yaptırdığı Mehmed Kethüdâ'nın tamir ettirdiği cami ile Sultan İbrahim ve IV. Mehmed'in musâhiblerinden Mesud Ağa'nın 1645'te yaptırdığı çeşme Sarıyer'in tarihî yapılarındandır.

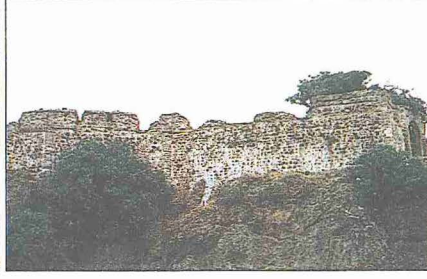
Rumelikavağı. Boğaziçi'nin Karadeniz'e en yakın yerinde kurulmuş bir köydür. Vaktiyle burada bir Bizans mâbedi vardı. Bizanslılar burada ve karşısındaki Anadolukavağı'nda Boğaz'ı müdafaa etmek için kaleler inşa etmişler ve tepeden sahile kadar uzanan bir duvar yapmışlardı. Bir kıydan diğerine uzanan ve sahildeki duvarlara bağlı büyük bir zincirle gerektiğinde Boğaz kapatılırdı. Bunlardan Anadolukavağı'ndaki kale son derece sağlam olup Rumelikavağı'ndakinin sadece harabeleri görülmektedir.

Rumelikavağı Osmanlılar zamanında IV. Murad devrinde yaptırılan kale (Boğazhisarı) sebebiyle önem kazanmıştı. Rus hücumlarına karşı yapılan bu kalenin dört köşesi bin adımdı ve güney tarafında bir kapısı vardı. Sonradan birçok defa tamir ve tâdilât görmüştür. Evliya Çelebi kalenin içinde muhafızlara mahsus altmış ev olduğunu ve bu mevkide Galata mollasının bir nâibi bulunduğunu belirtmektedir. IV. Murad'ın yaptırdığı cami, Karakaş Mustafa Çelebi'nin inşa ettirdiği mescid, Vâlide Turhan Sultan tarafından kardeşi Yûsuf Ağa adına yaptırılan ve II. Mahmud'un tamir ettirdiği Vâlide Camii buranın eski eserlerinden bazılarıdır. Anadolukavağı'nın sahilde Otuzbırsuyu diye anılan bir de mesiresi vardır.

Boğazağı. Rumelikavağı'ndan sonra kayalıkların bir burun ile sona erdiği yerdeki limandır. Eskiden buraya, akbaba ve kartalların yuva yapmasından dolayı Akbaba şehri, Boğaz'ın sona erdiği yer-

Ali Kethüdâ
Camii -
Sarıyer /
İstanbul

Boğaziçi'nin Anadolu yakasında inşa edilen Yoros (Anadolukavağı) ve Riva kaleleri

deki buruna burada bulunan fenerden dolayı Rumelifeneriburnu denirdi. Karşısında Kızilkayalar ve Kokonora adası vardır. 1352'de burada Venedik ve Ceneviz donanmaları arasında Karadeniz hâkimiyeti için büyük bir savaş olmuştu. Günümüzde Rumelifeneri denilen bu mevkinin XVIII ve XIX. yüzyıllarda askerî bölge olması dışında herhangi bir özelliği yoktur. Ancak Boğaz'ın girişinde, gemilerin karaya oturmaması veya bunların hırsızlarca yağmaya uğramaması için bazı çareler düşünülmüş, I. Abdülhamid zamanında sahilde mahalleler teşkil edilerek iskânına çalışılmıştır. Sultan Abdülaziz devrinde ise kazazedeleri kurtarmak amacıyla tahlisiye teşkilâtı yapılmış ve bu tesis bugünkü cankurtaran teşkilâtına esas olmuştur.

Anadolu yakasındaki Boğazağı ise Riva (Irva) deresinin döküldüğü yerden ve aynı adı alan limanla başlar ve daha sonra bazı kayalıklar gelirdi. Burası taşlık bir sahil idi. Bir rivayete göre Fâtih Sultan Mehmed İstanbul muhasarasında kullandığı bazalt taşlarını buradan getirtmişti.

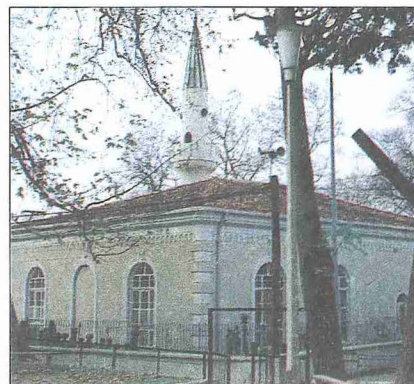
Anadolufeneri'nin batısındaki koya Çakal Limanı veya Kabakos denirdi. Bugün burada Kabakoz köyü bulunmaktadır. Poyrazburnu adını Boreas'tan almaktadır. Günümüzde burada Poyrazköy vardır. Osmanlılar zamanında, Boğaz'ın girişinden itibaren, adını büyük bir fenerden alan Anadolufeneri, Poyraz Limanı ve Filburnu mevkileri Boğaz'ın müdafaası bakımından önem kazanmıştır. Tenha ve uzak oldukları için İstanbul ve asıl Boğaziçi ile bağlantı ve münasebetleri az olmuşsa da günümüzde yerleşim merkezi olma özelliklerini devam ettirmektedirler.

Anadolukavağı. Boğaziçi'nin Eskiçağlardaki adı Hieron Stoma olan kısmındadır. Burada hristiyanların Karadeniz'e

çıkmadan önce kurban kestikleri birçok adak yeri vardı. En eski zamanlardan beri özel bir önemi ve tarihî bir kıymeti olan Anadolukavağı, aynı zamanda Boğaziçi sahillerini kuzeyden istilâ edeceklere karşı güven altında tutmak maksadıyla askerî kuvvetlerin bulundurulduğu müstahkem bir mevki ve Boğaz'dan geçen gemilerin gümrük tahsilâtının yapıldığı bir yerdi. Uzun süre Ceneviz hâkimiyetinde kalan Anadolukavağı çeşitli zamanlarda Bithinyalılar'ın, Gotlar'ın ve Kazaklar'ın hücumuna uğramıştır. Buradaki Yoros adlı Ceneviz kalesi günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Anadolukavağı Osmanlı hâkimiyeti döneminde de önemini korumuştur. Vâlide Kösem Sultan tarafından burada inşa ettirilen mescid, kale dışında Midillili Hacı Ali Reis'in kalenin inşasından otuz iki yıl önce 1593'te yaptırdığı cami, Kavak ustalarından Elhâc Mehmed Ağa'nın 1695'te yine kale dışında inşa ettirdiği cami (Yenicami), bu semtin XVII. yüz-

Hacı Ali Reis Camii - Anadolukavağı / İstanbul

yılda oldukça kalabalık bir yer olduğunu göstermektedir. Kavak ustası veya Kavak dizdarı buranın mülki âmiri idi. Burada ayrıca Üsküdar kadısının bir nâibi de bulunurdu. Daha önce yaptırılmış olan misafirhanesi 1730-1731 yıllarında Mehmed Kethüdâ tarafından tamir ettirilmişti. Öte yandan eskiden beri önem verilen karantina işleri için 1838'de meşhur Kavak tahaffuzhânesi ihdas edilmişti. Anadolukavağı'ndaki Osmanlı Kalesi'nden başka daha kuzeyde bulunan Ceneviz Kalesi'nde (Yoros Kalesi) II. Bayezid'in yaptırdığı bir mescid vardı. Burada bulunan ve halk arasında Hızırtaş adıyla anılan taş herkes tarafından ziyaret edilirdi.

Yûşa' Tepesi. Chalkedonlular'ın Daphne adına yaptıkları bir adak yerinden dolayı onun adına izâfetle anılan bu tepenin etekleri bir limanla derince bir koydur. Çok bereketli olan bu sahilde çeşitli meyveler, bu arada çok güzel kiraz yetişirdi.

Yûşa' tepesi Boğaziçi'nde sahile en yakın ve en yüksek tepedir. III. Osman'ın sadrazamlarından Mehmed Said Paşa burada 1756 yılında bir mescid yaptırmıştır. Bu zat aynı zamanda, burada bulunan ve halk arasında Yûşa' peygambere izâfe edilen uzun mezarın etrafına kâğır bir duvar çekirmiş, bir türbedar ile kandil yakmak için hademe tayin etmiş ve onlar için odalar yaptırmıştır. Mescid Sultan Abdülaziz devrinde yeniden tamir edilmiştir. Buradaki uzun mezarda yatan Yûşa' peygamber bir rivayete göre Mûsâ peygamberle birlikte Mecmau'l-bahreyn'e (Boğaziçi) gelmiş ve vefat ederek bu tepeye gömülmüştür. Bir başka rivayette ise tepe adını, Karadeniz'den ilk görülen en yüksek tepe olması dolayısıyla Fenikeliler tarafından "kurtarıcı" anlamına gelen yesudan almaktadır. Tepenin eteklerinde Tokat Bahçesi ve Tokat Köşkü vardır. Bu köşk Fâtih ve Kanûnî'den sonra 1682'de ve I. Mahmud tarafından da 1746'da yenilenmiş ve Hümâyûnâbâd Kasrı olarak adlandırılmıştır. Bu köşkün yanındaki Mâ-i Cârî Bahçesi denilen mesire zamanla Macar Bahçesi adını almış, Yûşa' tepesinin sahile indiği buruna Macarburnu, hatta Yûşa' tabyasına Macar tabyası veya Macar Kalesi denmiştir.

Akbaba ve Dereseki. Boğaziçi'nin Anadolu kıyısında Tokat deresinin güneydoğusunda biraz içerideki bir vadide bulunan bu köylerden ilki adını, Fâtih devrinde yaşamış Akbaba Sultan'dan alır. Burada III. Murad zamanında sarayın Harem dairesinin nüfuzlu kadınlarından

Canfedâ Hatun tarafından bir cami yaptırılmıştır. Bu caminin yakınındaki bir bağdan çıkan ve Karakulak Ahmed Ağa'ya nisbetle Karakulak suyu diye anılan tatlı suyun bulunduğu Dereseği köyünde de III. Selim devrinde vâlide kâhyası Yûsuf Ağa tarafından çok sanatkârâne bir çeşme ve köşk ile Şeyhülislâm Fenârî Muhyiddin Çelebi tarafından bir mescid (Dereseği Mescidi) yaptırılmıştır. Civar da Âl-i Bahâdır, Koyun korusu ve Alem-dağı mesireleri vardır. Yine burada bulunan Ahmed Midhat Efendi'nin çiftliğinden çıkan Sirmakeş menba suyu da Boğaziçi'nin diğer iyi suları gibi İstanbul'un çeşitli semtlerine dağıtılırdı.

Sütlüce ve Umuryeri. Yûşa' tepesinin sahilini takip eden Sütlüce, tatlı suları ile İstanbul'un mesirelerinden biriydi. Gerek Sütlüce gerekse daha aşağısında, yelkenli gemilerin barınmasına uygun bir koy olan Umuryeri Limanı'nda taş ve kireç ocakları da bulunurdu.

Beykoz. Rumlar tarafından Amya ve Ameae diye adlandırılan bu köyün eski adı Bithinya Kralı Amykos'tan gelir. Bazı eski Türkçe belgelerde Beykozu veya Beykos şeklinde geçen köyün adının bey kelimesiyle "ceviz" anlamındaki koz kelimesinin birleşmesinden veya yine bey kelimesine "köy" anlamındaki kosun eklenmesinden ortaya çıktığı rivayet edilir. Zira İstanbul'un fethinden önce burada Bizanslı bir bey ikamet edermiş. Kocaali fâtihinin burada oturduğu rivayeti ve sonraları bir ara Kocaali valilerinin idare merkezlerinin burası olması bu rivayeti kuvvetlendirmektedir.

Beykoz'un Yalıköyü kısmında varlığını hâlâ koruyan çayır büyük bir mesire yeridir. Bunun sahilinde Beykoz Kasrı ile Hünkâr İskeleyi vardır. Halen mevcut olan köşk, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından inşa ettirilerek Sultan Abdülmecid'e takdim edilmişti.

Ahmed Midhat Efendi'nin burada bulunan yalısı da hâlâ durmaktadır. Beykoz'da vaktiyle su değirmenleri vardı. Bunların ustasına uncubaşı, acemi oğlanlarından oluşan ocağa ise değirmen ocağı denirdi. III. Selim zamanında bu değirmenlerin yerinde bir kâğıt fabrikası kurulmuştur. Hünkâr İskeleyi'ndeki ve Yalıköyü'ndeki mescidler oradan sorumlu bostancı ustası veya uncubaşlarının eseridir. Merkezdeki büyük caminin bânisi de Bostancıbaşı Mustafa Ağa'dır. Bunun yanına, yine bostancıbaşılarından olup 1608'de Kanije beylerbeyliği sırasında ölen Ahmed Paşa bir mektep inşa ettirmişti. Tatlı suyu pek bol olan

Beykoz'da Gümrük Emini İshak Ağa büyük bir çeşme yaptırmıştır (1746). Musluklarından sürekli su akan bu çeşme varlığını hâlâ sürdürmektedir. Beykoz'da İshak Ağa adına bir de mahalle vardır. XVII. yüzyılda Beykoz'da birçok devlet büyüğünün köşk ve yalıları mevcuttu. İdarî bakımdan Üsküdar kadısına bağlı olmakla birlikte burası 150 akçe ile münecimbaşılar tahsis edilmişti. Zâbita âmiri Sultâniye Bahçesi ustası idi. Beykoz'da eskiden beri mevcut tabakhâne daha sonra modernleştirilerek büyük bir deri ve ayakkabı fabrikası haline getirilmiştir. Önemli bir balıkçılık merkezi olan Beykoz'un yakın zamanlara kadar dalyanları, kalkan balığı ve paçası meşhurdur. Beykoz'a yakın olan Sultâniye mesiresi, II. Bayezid'den itibaren hemen bütün padişahların rağbet ettiği bir mevki olmuş, zamanla köşkle süslenmiş, fakat III. Ahmed'den sonra ihmal edilmiştir. III. Selim burada nişan tâlimleri yaptırmış, nişan taşları diktirmiş ve setler inşa ettirmiştir. Sultâniye çayırına yakın bir yerde bulunan Gümüş suyu Boğaziçi'nin en iyi sularındandır.

Paşabahçe. Eski isimleri Palôdes ve istirdyesinin bol olmasından dolayı Stirdia olan bu semt, bugün kullanılan adını Hezârpâre Ahmed Paşa'nın (ö. 1648) burada bulunan köşk ve bahçesinden almıştır. Bazı reisülküttâb ve kazasker mâzullerinin yalılarının bulunduğu Paşabahçe bir ara işsiz güçsüz takımının biriktiği kahvehanelerle dolmuş, fakat daha sonra buralar yıktırılmıştır. Paşabahçe'de bostancıbaşılarından Sinan Ağa'nın yaptırıp yine bostancıbaşılarından Dürzi Hüseyin Ağa'nın mektep ilâve ederek yenilediği İncirköyü Camii vardır. İncirinin bol olması sebebiyle İncirliköy denilen köyün güneyinde kalan Paşabahçe'de daha çok gayri müslimler otururken III. Mustafa'nın burada mektep, çeşme ve hamamla birlikte bir cami inşa ettirmesinden sonra Türkler de rağbet etmeye başlamış, devlet adamlarının birçoğu burada bağ, bahçe ve yalı yaptırmıştır.

Paşabahçe'de Osmanlılar zamanında XVIII. yüzyılda kurulan şişehane günümüzde modern ve büyük bir cam ve şişe fabrikası haline getirilmiştir.

Çubuklu. Eskiden Akimitler'in manastırı ile meşhur olan Çubuklu asıl şöhretini burada yapılan çubuk lülelerinden almıştır. Eskiden beri çubuklu bahçe denilen bir has bahçe ile bostancı ve neferlerine mahsus bir kışlanın bulunduğu Çubuklu'da bostancıbaşılarından Ağabası Halil Ağa tarafından bir mescid yap-

tırılmıştı. Fakat burayı köşk, havuz ve çeşme yaptırarak asıl şenlendiren ve Feyzâbâd mesiresini tesis eden Damad İbrâhim Paşa olmuştur. Yine burada Kêçezâde İzzet Molla'nın yaptırdığı bir çeşme ile Sultan Abdülmecid devri Maliye nâzırlarından Rifat Paşa'nın kurduğu bir mahalle vardır. Rifat Paşa bu semti şenlendirmek için bayır üzerinde halka parasız arazi dağıtmış, böylece Çubuklu'nun imarına çalışmıştır. Tepede Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın bir köşkü vardı.

Kanlıca. Çubuklu ile Anadoluhisarı arasında düz kıyısı olan bir yerleşim merkezidir. Vaktiyle burada Artemis adak yeri bulunuyordu. Eski metinlerde Kanlıcak şeklinde geçen semt, adını burada kullanılan kağı (kaflı) arabalarından almış olmalıdır. Daha İstanbul'un fethinden önce Türkler tarafından rağbet edilen Kanlıca eskiden beri Boğaziçi'nin en gözde mesiresi ve sayfiye yeriydi. Kanûnî devrinin tanınmış devlet adamlarından İskender Paşa burada bir cami, medrese ve hamam yaptırmıştı (967/1559-60). Halen mevcut olan cami çeşitli zamanlarda tamir görmüştür. İskender Paşa ile oğlu Ahmed Paşa burada görmüldür. Şeyh Sinan Efendi de (ö. 974/1566-67) burada bir mescid yaptırmıştı. XVII. yüzyılda Kanlıca'da iki mektep, yalılar, 1200 kadar hâne, bağ ve bahçeler vardı. Ünlü şeyhülislâmlardan Yenişehirli Abdullah Efendi'nin kabri de buradaydı. Kanlıca Camii'nin 1.5 km. güneydoğusunda Şeyh Atâullah Efendi'nin (ö. 1204/1789-90) yaptırdığı bir Nakşî tekkesi bulunuyordu. Rifat Paşa da 1851'de Kanlıca'da bir muvakkithâne inşa ettirmişti. Sütü ve özellikle yoğun duvarlara destan olan Kanlıca gerçekten Boğaziçi'nin en seçkin semti idi. I. Mahmud devrinde (1730-1754) tesis edilen ve mütena bir binîş mahallî olan Mihrâbâd mesiresi burada, Fıstıklı Yokuşu'ndan körfeze inen sahada idi. Boğaziçi'nin tatlı sularından olan Göztepe suyu da Kanlıca civarından çıkardı. Bu su kasabadaki pek çok çeşmeye getirilmiş ve halkın hizmetine sunulmuştur. Her devirde rağbet gören Kanlıca'da geçen asrın bazı devlet adamlarının yalıları bulunuyordu. II. Abdülhamid'in Hariciye nâzırı Saffet Paşa'nın yalısı bunlardan biridir. Bu yalıların çoğu ya yanmış veya harap olduğundan yıktırılmıştır. Kavacık ve Körfez mesireleri Kanlıca'nın yine gözde dinlenme yerlerindendir. Bunlardan Kavacık, Kazasker Hasan Tahsin tarafından kurulmuş bir çiftliktir. 1837 yılında burada bir havuz

ve çeşme yaptırılmıştı. 1899'dan sonra Mısır Hidivi İsmâil Paşa'nın damadı Mahmud Sırrı Paşa'ya intikal eden Kavacık bugün İstanbul'un kalabalık yerleşim yerlerindendir. Körfez sadece Kanlıca'nın değil Boğaziçi'nin en güzel mesiresidir. Bülbulderesi'nin döküldüğü yerde bulunan körfez, daha ziyade IV. Mehmed devri şeyhülislâmlarından Bahâî Mehmed Efendi'ye nisbetle Bahâî körfezi adıyla anılır. Zira IV. Mehmed burayı bu zata ihsan etmiş, o da körfezde bir yalı yaptırmıştı. Burası yüzyıllarca Boğaziçi'nin en güzel mehtap safalarının yapıldığı bir yer olma özelliğini korumuştur.

Kanlıca'nın tarihî yapılarından biri de Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı'dır. Günümüze kadar gelen bu yalıda, 1700 yılında Karlofça Antlaşması'nı tasdik için gelen Avusturya elçilik heyetine ziyafet verilmiş, bu ziyafette İngiltere ve Hollanda elçileri de bulunmuşlardır.

Anadoluhisarı. Göksu deresinin Boğaz'a döküldüğü yerde, kısmen Göztepe ve Kavacık taraflarında kurulmuş bir yerleşim merkezidir. Eskiçağ'lardaki adı Aretas olan bu dere ile biraz aşağısındaki Küçükku deresine eski Batı kaynaklarında "Anadolu'nun tatlı suları" denilirdi.

Boğaz'ın en dar yerinde, Rumelihisarı'nın karşısında bulunan Anadoluhisarı semti daha İstanbul'un fethinden çok önce Türkler tarafından iskân edilmiş bir yerdi. Bilhassa 1395 yılında Güzelcehisar'ın inşasından ve içine dizdarhâne ve neferat evlerinin yapılmasından sonra kale civarı çeşitli ev, mescid, mektep, yalı ve dükkânlarla şenlendirilmiştir. Kanlıca ile Anadoluhisarı arasında bulunan ve XVII. yüzyıldan kalan Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı bunun en güzel örneklerindendir. Burada bir namazgâh ile Amasyalı Sinan Efendi'nin yaptırdığı bir mescid vardı. Şeyhülislâm ve kazasker

mâzullerinden birçoğu bu semtte ikamete mecbur tutulurlardı. Göksu deresi ile güneyindeki Küçükku deresi ve çayırığı Boğaziçi'nin ünlü mesirelerindendir. Göksu deresi üzerinde bir köprü vardır; tepeye I. Mahmud ve III. Selim tarafından nişan taşları diktirilmiştir. Vaktiyle dere boyunca değirmenler de vardı; ancak 1909'da bir sel esnasında dere kısmen dolmuş ve bazı hasarlara sebep olmuştur. Derenin çamuru ile yapılan Göksu testileri meşhurdur.

Küçükku Kasrı'nın bulunduğu yerde eskiden bir bostancı ustasının köşkü ile bazı ahşap köşkler vardı. I. Mahmud'un burayı sevmesi üzerine Sadrazam Devâtdâr Mehmed Paşa 1752 yılında sahilde bir kasır inşa ettirmiş, ayrıca güneyindeki tepeden su getirtmiş, havuz ve fıskiye yaptırmıştır. Anadoluhisarı günümüzde Beykoz ilçesine bağlı bir yerleşim birimidir.

Kandilli. Eski devirlerde Bosfor Nico-polisi, Echaia, Molterino ve Perirrous adlarıyla anılan Kandilli, havası ve suyunun güzelliğiyle III. Murad'ın dikkatini çekmiş ve onun tarafından burada bir bahçe yaptırılmıştı. Semt adını, bir rivayete göre Göksu deresinden dönen padişahlar için burada yakılan bir kandil sebebiyle, bir başka rivayete göre ise Revan Seferi'nden (1632) döndükten sonra IV. Murad tarafından burada inşa ettirilen köşkte Şehzade Mehmed'in doğumu üzerine yedi gece kandil donanması yapılması sebebiyle almıştır. Akıntıburnu'ndaki kaya üzerinde yaptırılan birçok köşkle süslü Kandilli has bahçesi Evliya Çelebi tarafından "bâğ-ı İrem, bâğ-ı cinân" şeklinde nitelendirilmektedir. XVI. yüzyılın ortalarında "bahçe-i kandil" bulunduğu ve Kandiliburnu denilen Boğaz'ın kuzey ve güneyine hâkim tepede eskiden beri bir fener mevcut olduğuna göre semt öteden beri bu isimle anılmıştır.

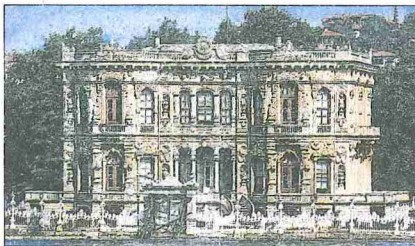
Küçükku deresiyle Vanıköy arasında bulunan semtin sahil kısmında yalılar, iç kısımlarında ise mahalleler mevcuttur. Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa zamanında harap halde bulunan mîrî saraylar tamir edilirken Kandilli Sarayı da ihya edilmişti. Fakat Kandilli'yi asıl imar eden I. Mahmud'dur. 1752 yılında buradaki sahil sarayı yenileten bu padişah zamanında merkezî bir yere cami, hamam ve dükkânlar inşa ettirilmiştir ve dükkânlar isteyenlere kiralanmıştır. Kandilli'de daha önce başta Sadrazam Siyavuş

Paşa ile Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa olmak üzere çeşitli kimseler tarafından kuyular açtırılmış ve bunlar halka tahsis edilmiştir. Zamanla harap olan Kandilli Sarayı'nın yeri I. Abdülhamid devrinde satılmıştır. II. Mahmud buraya bir binek taşı koydurmuştur. Kandilli'de bulunan Cemile Sultan Yalısı Mısırlı Fâzıl Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştı. Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın yalısı da buradaydı. Kandiliburnu'nun üstünde bulunan Âdile Sultan Sarayı 1986 yılında yanincaya kadar Kandilli Kız Lisesi binası olarak kullanılmaktaydı. Kandilli'nin yazmaları meşhurdu.

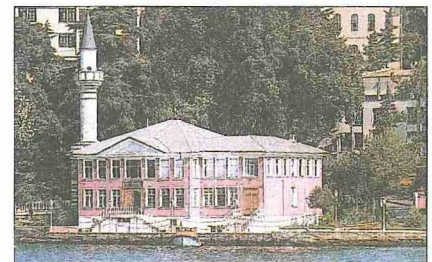
Vanıköy. Kandilli ile Çengelköy arasındadır. Önceleri Papaz korusu adıyla anılan bu köy IV. Mehmed tarafından hocası Vâni Mehmed Efendi'ye verilince onun adına nisbetle Vâni köyü olarak anılmaya başlamıştır. Vâni Mehmed Efendi'nin burada evvelce yapılmış mescidi genişletip kendisinin de bir yalı yaptırmıştı. Buradaki cami, Küçükku Kasrı'nın inşası (1753) sırasında Devâtdâr Mehmed Paşa tarafından esaslı bir şekilde tamir ettirilmiştir. Vanıköy korusunun arkası dik bir tepedir. Daha önce Kenan Efendi Çiftliği diye anılan tepede bu zat bir kasır inşa ettirerek II. Mahmud'a takdim etmişti. İcadiye denilen bu kasır Kırım Savaşı'nda İngiliz askerlerinin ikameti sırasında yanmıştır. 1917 yılından sonra burada bir rasathâne kurulmuştur.

Kuleli. Eskiden Kule Bahçesi adıyla has bahçelerden birinin bulunduğu bu semtte Kanûnî zamanında ilgi gösterilmiş, bazı binalar, bir saksonhâne ile bir mescid inşa edilmiştir. Yakın zamanlara kadar burada bazı bostancı odaları vardı. II. Mahmud bunların yerinde ahşap bir süvari kışlası yaptırmış ve sahilde Kaymak Mustafa Paşa'nın inşa ettirdiği mescidi

Küçükku (Göksu) Kasrı - Anadoluhisarı / İstanbul

Kaymak Mustafa Paşa'nın yaptırdığı mescid - Kuleli / İstanbul

bazı ilâvelerle tamir ettirmiştir (1829). Bu ahşap kışla Sultan Abdülmecid devrinde yanmış ve kısmen kâgır olarak yeniden inşa edilmiştir. Kırım Harbi (1853-1856) sırasında yaralı İngiliz askerleri için hastahane olarak kullanılan bina tekrar yanmış ve 1277'de (1860-61) Abdülmecid tarafından kâgır olarak yeniden yaptırılmıştır. 1872'de askerî idâdî olarak hizmet gören bina 93 Harbi'nde kısa bir süre daha hastahane olarak kullanılmışsa da 1878'de mektep haline getirilmiştir. 1311'de (1893-94) yeni kısımlar ilâvesiyle genişletilen Kuleli Askerî İdâdî binası günümüzde askerî lise olarak kullanılmaktadır.

Sultan Abdülmecid zamanında padişah ve hükümeti devirmek amacıyla kurulan gizli cemiyet üyeleri burada muhakeme edildiklerinden bu hadise tarihleri Kuleli Vak'ası olarak geçmiştir.

Çengelköy. Kuleli ile Beylerbeyi arasında, Çakal dağı eteklerinden çıkan Bekâr deresinin denize döküldüğü yerde kurulmuş büyükçe bir köydür. Adını burada "çengel çapa" adıyla gemi çapalarının yapılmasından alan köy IV. Murad zamanında tanzim edilmiştir. Başlıca mesiresi olan Havuzbaşı'nda Şeyh Nevres Tekkesi (Kâdiri) vardı. Çengelköy'de biri Hacı Ömer Efendi'nin yaptırıp Sâliha Sultan'ın (I. Mahmud'un annesi) tamir ettirdiği mescid ile Kaptanıderyâ Abdullah (Hamdullah) Paşa'nın (ö. 1823) yaptırdığı bir cami vardır. Yine burada bulunan ve suyu Çamlıca'dan gelen Vezir Çeşmesi bulunmaktadır. XVII. yüzyılda Üsküdar kadılığına bağlı bir subaşılık olan Çengelköy salatalıklarıyla meşhurdur.

Beylerbeyi. Osmanlı tarihlerinde adı daha ziyade İstavroz Bahçesi olarak geçen bu semt, adını Bizanslılar döneminde Konstantin'in burada inşa ettirdiği üzerine koydurduğu yaldızlı haçtan (istavroz) almıştır.

Eskiden beri has bahçeler arasında bulunan Beylerbeyi'nde I. Mahmud Ferahfezâ ve Şevkâbâd kasırlarını yaptırmış (1734) ve bunlardan ikincisini annesine tahsis etmiştir. Fakat buradaki asıl İstavroz Sahilsaray'ını II. Mahmud yaptırmıştır. III. Murad devri beylerbeyilerinden Mehmed Paşa'nın sarayının yerinde kurulmuş olmasından dolayı daha ziyade Beylerbeyi Sarayı diye anılan bu saray zamanla bütün semte alem olmuştur. Sultan Abdülmecid zamanında yanan Beylerbeyi Sarayı 1865 yılında Sultan Abdülaziz tarafından tamamen beyaz mermerle yeniden yaptırılmıştır.

Bostancıbaşılarından Abdullah Ağa'nın (ö. 1000/1591-92) yaptırıp I. Mahmud ve I. Abdülhamid'in tamir ettirdikleri İstavroz Camii ile I. Abdülhamid'in yaptırdığı (1778) II. Mahmud'un bir minare ekleyerek tamir ettirdiği Beylerbeyi Camii (1820) bu semtin başlıca tarihî yapılarıdır. Burada ayrıca bir Bedeviyye dergâhı ile bir İstavroz dergâhı vardı. Beylerbeyi'nde bulunan ev ve arazinin tamamı I. Abdülhamid'in evkafındandı.

Kuzguncuk. Adını Fâtih zamanında buraya yerleşmiş Kuzgun Baba adlı bir veliden alan bu semtte Bizans döneminde bir kilise, dârüleytam ve hastahane bulunuyordu. Yakın zamanlara kadar sakinleri arasında Rum ve yahudi çoktu. XIX. yüzyılda Uryânîzâdeler tarafından bir cami inşasından sonra müslümanların da rağbet ettiği bir semt olmuştur. Başlıca caddeleri İcadiye, Paşalimanı ve Nakkaş'tır. Hacı Kaymak ile evvelce Kuzguncuk ve Frenk tepesi denilen Münir Paşa tepesi de belli başlı mahalleridir.

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'nden dönerken Tebriz'den getirdiği ilim adamlarından Nakkaş Baba'ya izâfe edilen ve biraz içeride kalan bahçeyle aynı isimle anılan Nakkaştepe de yine Boğaziçi'nin en güzel yerleşim merkezlerindendir.

II. BOĞAZİÇİ'NDE NAKİL VASITALARI ve MESİRELER

Eskiden Boğaziçi'nde ulaşım, altı kürekle çekilen peremeler ve geliri bir hayır eserine vakfedilen pazar kayıklarıyla sağlanırdı. Her mesirenin belirli bir günü vardı. Padişahlar süslü ve muhteşem saltanat kayıklarıyla Boğaziçi'nde gezintiler yaparlardı (bu sırada saltanat kayığını bostancıbaşı yönetir ve padişaha sahillerde bulunan yalı, bahçe, kasır, iskele vb. yapılar hakkında bilgiler verirdi. Hatta bu iş için bostancıbaşılar düzenli defterler tutarlardı ve bu defterler sayesinde padişahın sorularını anında cevaplandırarlardı. Boğaziçi sahillerinin güvenliğinden bostancıbaşı sorumluydu). Sultan Abdülmecid devrine kadar devlet büyükleri ve zenginler Boğaziçi'ndeki yalılarına çektiler ve çiftte kürekli kayıklarla gidip gelirlerdi. Hatta son zamanlara kadar bu hususta bir teşrifat usulü bile vardı. Vükelâ ve yüksek mevki sahipleriyle Eflâk-Boğdan Beyliği ve patriklerin kayıklarının ebadı ve sayısı bir nizamname ile belirlenmişti. Meselâ vezirler beşer, bâlâ rütbesindeki ricâl dörder, ülâ evveli üçer, ülâ sânisî ile mütemâyizler ikişer

çifte kayıklara binerlerdi. Vezir kayıklarında ayrıca bir yaver, tüfekli ve palas-kalı iki çavuş bulunurdu. Bir yalı açığından geçerken kayıktakilerin şemsiye kapması hürmet gereği idi.

Boğaziçi mesirelerinin en rağbet göreni Göksu mesiresiydi. Genellikle cuma günleri gidilen Göksu, gerek kayıkla girelebilen ve 1 km. kadar uzanan deresi, gerekse Küçüksu civarındaki çayırı ile halkın en fazla rağbet ettiği yerdirdi. Senenin belli günlerinde Ortodoks Rumlar da buradaki ayazmayı ziyaret ederlerdi. Yûşa' tepesi, Kanlıca, Çubuklu ve Beykoz mesireleri de Boğaziçi'nde halkın pazar kayıklarıyla gidip eğlendikleri yerlerdi. Tanzimat'ın ilânından ve Kırım Harbi'nden sonra daha fazla rağbet gören Boğaziçi'ne seyrüsefer artınca 1851'de tersaneden bir vapur tahsis edilmiştir. Fakat o da ihtiyacı karşılamayınca devrin sadâret müsteşarı Fuad Paşa ile Cevdet Paşa'nın teşebbüsleriyle Şirket-i Hayriyye kurulmuştur (1851). Bu şirket işlettiği vapurlarla seyrüseferi ve Boğaziçi'ne rağbeti arttırmıştır. Cumhuriyet'ten sonra Rumeli ve Anadolu yakasında açılan sahil yolları ile Boğaziçi'nin en uzak yerlerine kadar kara yoluyla da ulaşım sağlanmıştır.

III. BOĞAZ'IN MÜDAFAASI

Stratejik mevkiî dolayısıyla İstanbul Boğazi'nin müdafaası her zaman önem kazanmıştır. Bizans İmparatorluğu devrinde Boğaz'ın en dar yerinde karşılıklı hisarlar yapılmıştı. Aynı şekilde XIV. yüzyılda Boğaziçi'ne hâkim olan Cenevizliler, Anadolu kavağı ve Rumelikavağı'nda bugün bile kalıntıları mevcut kaleler yaptırmışlardı. Osmanlılar zamanında ise daha fetihten önce önemi kavranan Boğaziçi'nin Anadolu yakasında ve en dar yerinde Yıldırım Bayezid tarafından bir hisar yaptırılmıştır (bk. ANADOLUHİSARI). Aslında İstanbul'un fethine yönelik bu hisarın inşasından yarım yüzyıl kadar sonra da II. Mehmed Güzelcehisar'ın tam karşısına Rumelihisarı'nı (Boğazkesen) inşa ettirmiştir (1452). Yıldırım Bayezid Anadolukavağı'ndaki Yoros Kalesi'ni de almış, daha sonra Fâtih buraya bir miktar kuvvet koymuştur.

Yükselme devri boyunca müdafaası için hiçbir tedbir almaya ihtiyaç duyulmayan Boğaziçi, XVII. yüzyıldan itibaren bazı saldırılara hedef olmaya başlamıştır. Meselâ 1624 yılında donanmanın meşgul olduğu bir sırada Karadeniz'i boş bulan Kazaklar Boğaz'a girerek Sarıyer, Bü-

yükdere, Tarabya ve Yeniköy dolaylarını yağmalamışlardır. Bu olay üzerine Boğazağzı'nda kaleler inşa edilmiş ve içlerine muhafızlar ve topçular konulmuştur. XVIII. yüzyıldan itibaren Rusya'nın Osmanlı Devleti için bir tehlike teşkil etmesiyle daha da önem kazanan Karadeniz Boğazı'nda yeni kaleler inşasıyla birlikte eskileri de tamir edilmiştir. Güzelcehisar ve Boğazkesen kalelerine, bu arada Kavak hisarlarına yeteri kadar **müstahtız*** konmuştur. Bununla da yetinilmeyerek ayrıca Boğaz'ın dışında Rumeli tarafında Kilyos'ta, Anadolu tarafında ise İrva'da ve Boğazağzı'ndaki fenerlerde ikişer kale daha yaptırılmıştır. Daha sonra Rumeli kıyısında Garipçe, Büyükliman Tersanesi, Anadolu kıyısında ise Poyrazlımanı kalelerinin de inşasıyla yediye ulaşan kalelere topluca "kılâ'-i seb'a" denilmiş, bu kalelerde tüfek ve top tâlimleri de yapılmıştır.

III. Selim Fransa ve İsveç'ten mühendisler getirterek Boğaz'ın müdafaa ve tahkimatına hız vermiş, kılâ'-i seb'aya "Boğaz nâzırı" adıyla bir ağa tayin etmiştir. Ayrıca bu dönemde kapitanpaşanın veya tersane emininin on beş gün-

de bir gidip teftiş ve nezaret etmesi kararlaştırılmış ve bir ara geceleri gemilerin Boğaz'dan geçmesi yasaklanmıştır.

Öte yandan "kılâ'-i erba'a" denilen ve Rumelikavağı, Anadolukavağı, Yüşa' tabyası ve Tellidalyan'dan oluşan kalelere bostancılar konmuş, kılâ'-i seb'ada olduğu gibi maaşlı kethüdâ, topçubaşı, cebecibaşı, bölükbaşı, suylucusu ve neferler yerleştirilmiştir. Bu arada Anadolu ve Rumeli hisarları da tamir ve teçhiz edilmiştir. Karadeniz Boğazı'nı korumakla görevli en büyük askere Boğaz nâzırı, Boğaz hisarları nâzırı veya Boğaz seraskeri denirdi. Fakat Boğaziçi'nin dâhilî ve sivil âşayışından bostancıbaşının sorumlu olduğu da unutulmamalıdır. Bir ara Boğaz'ın iki kıyısı ayrı muhafızların emrine verildiyse de sonra tekrar iki muhafızlık birleştirilmiştir. XIX. yüzyılda Boğaziçi kıyılarında daha birçok kale ve tabya yapılmıştır. Her tabya için civarda yalısı bulunan bir şahıs bina emini tayin edilmiştir.

IV. SANAT ve EDEBİYATTA BOĞAZİÇİ

Boğaziçi, bir bakıma İstanbul'dan ayrı, kendi çerçevesi içinde yalnız kendine benzeyen iki sahiliyle bambaşka bir bölgedir. Yüzyıllar boyunca yerli ve yabancı milyonlarca insanın hayaline yerleşmiş değişik bir âlemdir. Fakat bu âlem 1453'te İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonra oluşmuştur. Daha önceki Bizans döneminde böyle bir âlem yoktu. Boğaziçi Bizans'ın ne nesrine ne de şiirine konu olmuştur. Zaten Tarabya ve İstinye müstesna Boğaziçi köylerinin isimleri de tamamen Türkçe'dir. Batılılar'ın söylediği Bosphorus veya Bosphore hiçbir zaman Türkler tarafından Boğaziçi'nin yerine kullanılmamıştır. Boğaziçi İstanbullular tarafından sadece Boğaz, taşradaki Türkler tarafından ise Karadeniz veya İstanbul Boğazı olarak adlandırılmıştır.

Türkler Boğaziçi'nin Anadolu kıyılarına fetihden altmış yıl kadar önce yerleşmişlerdir. Fetihden sonra her iki sahilde nüfusun artması Boğaziçi dünyasını ve medeniyetini ortaya çıkarmıştır. Kıyılarındaki sahilisaraylara bakılarsa burasını sadece her sayfiye yeri olarak düşünmek de doğru değildir. Çünkü her iki sahilin üzerinde ve biraz içerisinde balıkçılık, çiftçilik, odun ve kömürcülük, suculuk, testicilik, bahçıvanlık ve kayıkçılık yapan halk, Boğaziçi köylerinin yaz kış oturan dâimî sakinleridir.

Boğaziçi'nin tabii güzelliğini bozmayan sır yalılarının sadeliğinde ve seyrek-

liğinde aranmalıdır. Gerçekten eski ahşap sahil evleri, birkaç müstesna muhteşem yapılar olmayıp mimari birer zenginliğe sahip değildir. Fakat sahillerin o girintili çıkıntılı çizgisi üzerinde öyle yerleştirilmişlerdir ki sanki tabiatın bir parçasıdır ve Boğaziçi'nin genel âhengini hiç bozmazlar.

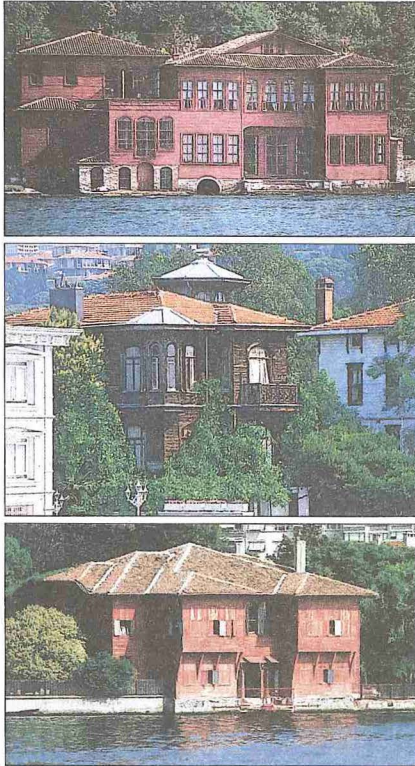
Boğaziçi'nin bir başka özelliği de köylerinin birbirine benzemeyişi, insanın her gittiği yerde bir başka duyguya kapılmasıdır. Bu kadar zenginlik içinde ruhun sıkılmaya vakit bulamaması, gittikçe beton yığınlarıyla dolmakta olan Boğaziçi'nde bugün bile hissedilmektedir. Her iklimin, her mevsimin bir başka güzel olduğu Boğaziçi'nin eğlence sıraları yüzyıllarca bir takvim haline gelmişti. Bebek, Kalender ve özellikle Kanlıca sahillerinde yapılan mehtap safaları ve müsiki âlemleri hiçbir yerde burada yapılanlardan güzel olmamıştır.

Efsanevî güzelliklerle dolu bu tabiat parçası, bir Batılı şairin ifadesiyle, "yer ve gök arasında dalgalanan bu en güzel çizgi", asırlarca edebiyatımızda da konu edilmiş, şair ve yazarların ilham kaynağı olmuştur. XVII. yüzyıl şairlerinden Nevî-zâde Atâî, hamsesinin bir kitabı olan *Âlemnümâ*'da Boğaziçi'nin özellikle hissarların, Göksu mesiresinin, Durmuş Baba Tekkesi'nin, Yüşa' tepesinin ve Akbaba köyünün güzelliklerini renkli çizgilerle tasvir etmiştir. XVII. yüzyıl sonlarında ve XVIII. yüzyıl başlarında yaşamış olan şair Fennî de *Sâhilnâme*'sinde Galata'dan başlayarak bütün Rumeli sahilini, Fener'den Fener'e geçerek Anadolu sahilini, Üsküdar'dan aşağı inerek Fenerbahçe'yi, hatta Adalar'ı semt semt tasvir etmiştir. Her beyti bir semte ayrılan bu manzume altmış üç beyitten meydana gelmektedir.

Eski divan ve tezkirelerde Boğaziçi'nin bir mesiresini, bir özelliğini veya bir hâtırasını canlandıran parçalara bol bol tesadüf edilmektedir. Bunlardan başka Boğaziçi'nde yapılan cami, saray, çeşme ve kışla gibi mimari yapıların tarihleri, padişahların yazlığa çıkmaları veya bir mesireye gitmeleri münasebetiyle yazılan "kudümiye" ve "teşriifiye"ler eski edebiyatımızda önemli bir yekûn tutar. Bunlar birer edebî eser olmakla birlikte aynı zamanda Boğaziçi'nin imar tarihini aydınlatan değerli vesikalardır.

Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren şairlerin Boğaziçi hakkında birçok şarkı sözü yazdıkları ve bunların büyük müsiki üstatları tarafından bestelendiği görül-

Boğaziçi'ndeki ahşap yalılardan birkaçı

mektedir. Şarkılarda Beşiktaş, Göksu, Küçüksu, Çubuklu, Kandilli ve Kalender gibi yerlerin adları geçmekte ve bu sayede Boğaziçi'nde nerelerin daha çok rağbet gördüğü öğrenilmektedir. Boğaziçi'ne dair şarkı yazma geleneği son zamanlara kadar devam etmiştir.

Boğaziçi ve güzellikleri Tanzimat'tan sonraki edebiyatımızda roman ve hikâyelere de konu olmuştur. Nâbizâde Nâzım'ın *Zehra'sı*, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnû*'u ile *Bir Yazın Tarihi*, Mehmed Rauf'un *Eylül*'ü, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Metres*, *Cehennemlik* ve *Cadı* adlı eserleri, Halide Edip'in *Tatarcık*'ı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Nur Baba'sı*, Refik Halit Karay'ın *İstanbul'un İç Yüzü* adlı eseri, Ahmed Râsim'in birçok hikâyesi, Saffetî Ziya'nın *Silinmiş Çehreler* ve *Beliren Simalar*'ı, Ruşen Eşref Ünyayın'ın *Ayrıllıklar*'ı, Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Boğaziçi Mehtapları* ile *Boğaziçi Yalıları* adlı eserlerinde Boğaziçi'nin bir kesiminde, bir semtinde veya bir yalisında geçen olaylar anlatılmıştır. Fakat İstanbul gibi Boğaziçi'ni de şiirlerinde bütün ihtişamı ile yaşatan şair Yahya Kemal Beyatlı'dır. Birçoğu bestelenen bu şiirler, gerçekten 500 yıllık Boğaziçi'ndeki Türk varlığının ve Türk medeniyetinin en heyecanlı ifadesi olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İbnülemin-Saray, nr. 199, 633, 2855; BA, İbnülemin-Dahiliye, nr. 1268; BA, Cevdet-Saray, nr. 39, 208, 257, 608, 1040, 1661, 1889, 2025, 3901, 5039, 5544, 5805, 6233; BA, Cevdet-Askerî, nr. 353, 359, 2347, 2651, 3032, 3082, 3659, 4370, 4914, 5164, 5594, 5810, 5898, 6871, 7146, 9121, 9148, 9193, 9536, 10.284; BA, Cevdet-Evkaf, nr. 2231; BA, *Sadâret Mütferrik Defterleri*, nr. 707/2; Âli, *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 448^{a-b}, 475^{a-b}, 532^{a-b}; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, I, 148; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 664; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 453 vd.; Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi (XVII. Asırda İstanbul)* (trc. H. Andreasyan), İstanbul 1988, s. 31-53; Nâimâ, *Târih*, II, 107, 341; III, 43, 100, 166; Silâhdar, *Târih*, I, 732; Râsid, *Târih*, II, 109, 134, 245; III, 284; V, 160, 205; VI, 29, 267, 284; İzzî, *Târih*, İstanbul 1199, vr. 63^a, 64^b, 122^{a-b}, 272^{a-b}; Küçük Çelebizâde Âsim, *Târih*, İstanbul 1282, s. 347, 376, 384, 480, 569; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevami*, II, 94, 98 vd., 147 vd.; Vâsîf, *Târih*, Bulak 1246, I, 21, 45, 49, 146; M. Andréossy, *Constantinople et le Bosphore de Thrace*, Paris 1828, s. 362; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 112-128; Sedad Hakkı El-dem, *Boğaziçi Anıları*, İstanbul 1979; M. Tayyib Gökbilgin, "Boğaziçi", *İA*, II, 667-695 [bu madde, müellifin bibliyografyada adı geçen maddesi esas alınarak Abdülkadir Özcan tarafından düzenlenmiştir].

M. TAYYIB GÖKBİLGİN

BOĞAZİÇİ MEHTAPLARI

Abdülhak Şinasi Hisar'ın
geçmiş yaşayışı ile Boğaziçi'ni
yepyeni bir değerlendiriş açısından
canlandıran eseri.

Boğaziçi Mehtapları, sanatkârın çocukluk ve ilk gençlik yıllarının hâtıraları içinden, büyük müzik fasılları ile birlikte teşrifatlı mehtap âlemlerinin yaşadığı eski Boğaziçi hayatını zengin bir şiir üslûbuyla anlatan çok orijinal bir nesir eseridir. Günümüze kendisinden artık bir şey kalmamış olan bu hayatı yazar, fikir dünyamıza getirdiği "Boğaziçi medeniyeti" görüşünden hareketle değerlendirmektedir. Bu, Bizans çağının tanımadığı, ancak fetihten bu yana asırların birikimi içinde meydana gelmiş, peyzaj ile mimarinin uyduğu, her sınıftan insanının birbirleriyle uyum halinde yaşadığı, ahlâk, terbiye, sevgi, nezaket, saygı gibi mânevî güzellikler de taşıyan ve her tarafından millî ruhun aksettiği manzarası ile tamamen Türk'e has bir hayat üslûbunun ifadesi demektir. Yazarın anlatışıyla, "Bu, terkbine su, mehtap, bûlbûl sesi ve saz karışan nazik bir medeniyetti [...] Bu, âhirete, ebediyete inanan, dünyevî olduğu kadar dinî ve uhrevî bir medeniyetti".

Artık tarihe karışmış ve hâtıraları da kendisiyle birlikte yok olacak bu hayatın tamamıyla unutulmuşluğa düşmesine razı olmayan A. Ş. Hisar, eserinde o bir daha geri gelmeyecek zamanı sanatla yeniden yaşatmak, geçmiş güzellikler içinden bir mâzi şuuru ve sevgisi uyardırmak ister.

Esasını hâtıralar teşkil etmekle beraber eser alışılmış hâtırât kitaplarına benzemez. Onda bir hâtıratta bulunması tabii, hatta zarurî olan bir vak'a tarafı olmadığı gibi böyle bir vak'alar dizisi içinde ön planda şahıslar, kahramanlar da görülmez. Yazar bu hâtıralarda bir hareketin sahibi, bir vak'anın fâili hüviyetinde olmayıp etrafında yaşanana iştirak eden ve onu anlatan bir sanatkâr tanık durumundadır. Burada, vak'aların etrafında döndüğü herhangi bir kahraman veya belli şahıslar olmaksızın geçmişteki o hayatı kendisiyle hep birlikte yaşadığı bir topluluk vardır. Pek az yerde ortaya çıkan yazar kendini mümkün olduğu kadar silmiş, yerine adına konduğu bir kolektivitveyi, yani bütün bir Boğaziçi insanını geçirmiştir. Çocukluk zamanı ile iç içe olmasına rağmen ailesi

dahi anne ve anneannesini bir iki yerde anıp geçişi dışında bu hâtıralarda pek hissedilmez. Bunlarda asıl kahraman olarak kendisi ve ailesi yerine anonim ve kolektif planda her sınıftan bir Boğaziçi insanı hâkim olmuştur. Böylece eser sadece bir ferdin hâtırâtı olmaktan çok, aynı devri yaşamış insanların ortak hâtıraları şekline girmiştir. Bu hâtıralarda bunun ötesinde mutlaka bir kahraman aranır o, eser boyunca sahneyi terketmeyen mehtabın doğrudan doğruya kendisiyle, Boğaziçi'nin mehtaplı suları üstünde alay olmuş büyük bir sandal ve kayak kafilesinin eşliğinde yüzen müzik ve üzerlerine ay vurmuş körfez ve yalılarıdır. Vak'a diye görülecek tek şey de fasıl heyetinin yerleştiği bir sandalın etrafını sarmış yüzlerce kayıklık bir kafilenin, gelenek olmuş bir programla Boğaziçi'nin belirli köşeleri arasında yaptığı mehtap ve müzik gezisidir. Bu çerçevede içinde ay, deniz, saz, kayak ve yalı bu mehtap sahnesinin mükemmel bir orkestrasyonla aslî şahısları hükmüne girer.

Âdeta bir mehtap ve müzik âyini gibi yaşanan bu âleme ait hâtırâ ve intibahlar, eserde dağınık ve tesadüfî bir şekilde değil roman kurgusuna benzer bir tertiple bir mehtap alayının duyuluş, hazırlanış, büyüyüş ve sonra dağılındaki yürüyüşü veren, değişik ana başlıklar altında sekiz fasıl ve bunlar içinde de muhtevalarını mânalandıran birer ara başlık taşıyan yirmi beş kısım etrafında toplanan bir sıralanışa konulmuştur.

"Hazırlanış" adlı ilk fasıl, eseri sonraki bahislerde anlatılacaklara açan bir giriştir. Eserin üzerine temellendirildiği Boğaziçi medeniyeti düşüncesini açıklayan, tabiatın ve geleneklerin belirlediği bir çerçevede içinde onun var oluş şartlarını anlatan bu fasılda A. Ş. Hisar Boğaziçi insanının hayatında iki ayrılmaz temel olarak tabiat ve müzik zevkinin tut-

Boğaziçi
Mehtapları'nın
ikinci baskısının
dış kapağı
(İstanbul 1956)

